Ռաֆֆի

Դավիթ Բեկ

3 - ԺԲ

Դեպի Ջեվու բերդը տանող ճանապարհի մի կողմում, աղբյուրի մոտ, որ հովանավորված էր չինարի ահագին ծառերով, նստած էին մի քանի հոգնած ուղևորներ: Թուփերով պատած լեռների մեջ տիրում էր կեսօրվա տոթը: Ուղևորներից մի քանիսը պառկած էին խոտերի վրա և հանգիստ քնի մեջ էին: Իսկ երեք հոգի, որ նոր էին հասել այնտեղ, առանձնացած էին մյուսներից, նստել էին մի կողմում, ճաշում էին: Նրանց առջև դրած էր մի կտոր պանիր և չոր հաց:

Այնքան չորացել է հացը, որ չէ ուտվում,— ասաց սեղանակիցներից մեկը:

Առանց սումբայի հրացանը լցնել չես կարող,— նրան պատասխանեց սեղանակիցներից մյուսը,— այդ հացին սումբա պետք է:

Նա հանեց պարկի միջից խեցեղեն փոքրիկ աման, լիքը արաղով, առաջ ինքը խմեց, հետո տվեց ընկերներին, ասելով.

Աստված է վկա, մարդու կոկորդը փափկացնում է:

Մյուսներն էլ ընդունելով ամանը, խմեցին, միևնույն կարծիքը հայտնելով փափակցնող ըմպելիի մասին, և այժմ ավելի ախորժակով սկսեցին ուտել չոր հացը:

Յատուկ Պոէմ

Երբ ճաշը վերջացած էր, նրանցից մեկը ժամացույցի փոխարեն նայեց արևին, իր ընկերին ասաց.

Հիմա կարելի է ճանապարհ ընկնել, շուտով գովը կսկսվի:

Կարելի է,— ավելացրեց մյուսը,— մեր առջևում անտառը ավելի խիտ է, արևը շատ չի նեղացնի;

Ինչպես էլ և լինի, պետք է գնալ. դեռ բավական ճանապարհ ունենք,— ասաց երրորդը:— Արեգակը ի՞նչ կարող է անել. խո ձյուն չենք, որ հալվենք:

Սկսեցին պատրաստվել:

Այդ միջոցին մյուս ուղևորներից մեկը, պառկած տեղից գլուխը վեր բարձրացնելով, ծույլ կերպով հարցրեց.

Եղբայրներ, ո՞ւր եք գնում:

Դեպի Ջեվու,— պատասխանեցին նրան:

Հիմա Ջեվուից ամենքը փախչում են, դուք ի՞նչ խելքով այնտեղ եք գնում:

Ինչո՞ւ են փախչում:

Չե՞ք լսել, շուտով Ջեվուն կպաշարվի Դավիթ բեկի զորքերով: Նրա բանակը հիմա գտնվում է բերդից ոչ այնքան հեռու Ղարաչիման գյուղի մոտ:

Մեզ ի՞նչ վնաս, եթե կպաշարվի,— ասաց երեք ընկերներից մեկը:

Ձեզ այն վնասը կլինի, որ վտանգի մեջ կընկնեք,— պատասխանեց ուղևորը՝ դարձյալ չշարժվելով իր պառկած տեղից:— Շատ ախորժելի բան չէ պաշարված բերդի մեջ լինել, երբ ամեն կողմից կրակ են թափում:

Բայց բավական ախորժելի բան է պաշարված բերդից կռվել թշնամու դեմ,— ասաց երեք ընկերներից մի ուրիշը:

Յատուկ Պոէմ

Ի՛նչ ասել կուզե,— պատասխանեց պառկած ուղևորը հեգնական կերպով,— ձեզ խիստ սազ է գալիս թշնամու հետ կռվելը... Ավելի լավ կանեք, որ գնաք ձեր բանին, ինչպես տեսնում եմ, կռիվը ձեր գործը չէ:

Բոլորովին ուղիղ է քո ասածը,— խոսեց երեք ընկերներից մեկը:— Շնորհակալ եմ, եղբայր, որ մեզ զգուշացրիք. մենք արհեստավոր մարդիկ ենք. Ջեվուի մեջ այժմ հազիվ թե կարելի կլինի մի աշխատություն գտնել, երբ ամեն մարդ իր գլխի համար է մտածում: Մենք կգնանք մի ուրիշ կողմ, արհեստավոր մարդուն ամեն տեղ հացը պակաս չի լինի:

Նրանք բոլոր ժամանակ խոսում էին թուրքերեն: Պառկած ուղևորը նկատելով, որ իր խրատները ազդեցություն գործեցին երեք ճանապարհորդների վրա, գլուխը կրկին դրեց խոտերի վրա, աչքերը փակեց, սկսեց քնել, ասելով.

Գնացեք, աստծուն եմ հանձնում ձեզ:

Ցույց տալով, թե ուրիշ կողմ են գնում, նրանք դուրս եկան դեպի բերդը տանող ճանապարհից: Բայց երբ բավական հեռացան աղբյուրից, երբ ծածկվեցան բլուրների ետևում, իսկույն շեղվեցան իրանց բռնած ուղղությունից և կրկին բռնեցին բերդի ճանապարհը:

Ճանապարհին ոչ ոք չէր երևում, միայն երբեմն պատահում էին բերդից փախստականներ, որոնք միևնույն հարցերն էին առաջարկում. «Ո՞ւր եք գնում, բերդը շուտով կպաշարվի...»:

Երեք ճանապարհորդներից մեկը սափրիչ էր, գոնե այսպես երևում էր այն բոլոր գործիքներից, որ նրա մոտ գտնվում էին: Նա իր ամբողջ խանութը իր վրա բարձած ուներ: Կաշյա լայն գոտիի առջևի կողմում ուներ մի պահարան, զինվորների փամփուշտներ դարսելու պահարանի նման, այն զանազանությամբ միայն, որ փամփուշտների փոխարեն այնտեղ խրած էին ածելիներ, մկրատներ և բութ նշտարը, որով երակներից արյուն էր բաց թողնում: Աջ կողմում, նույն գոտիից քարշ էր ընկած նրա երկայն հեսանաքարը և մի ահագին քալփաթին, որով ատամներ էր դուրս քաշում և որը ավելի հարմար էր էշի ոտներից նալեր պոկելու համար: Ձախ կողմում, նույն գոտիից, քարշ էր ընկած նրա մեծ լագանը,

որի մեջ մազեր էր թրջում: Առջևից կախված էր սև ժապավենի նման մի երկայն կաշի, որի վրա սրում էր ածելիները: Եթե ավելացնենք դրանց վրա մի կոտրած հայելի, որ նա պահած ուներ իր ծոցում, և փոքրիկ մաղաշը, որով քթի մազեր էր դուրս քաշում,— կստանանք մի օրինավոր սափրիչի արհեստի բոլոր պարագայքը: Մոռացանք հիշել, որ նույն կաշյա գոտիի խորհրդավոր պահարաններից մեկի մեջ կար բավական քանակությամբ բամբակ, որից նա սափրելու միջոցին կպցնում էր ածելիով կտրած տեղերը, որ արյունը դադարի:

Ինչպես աշուղները ըստ մեծ մասին կույր են լինում, այնպես էր գյուղական սափրիչները կամ կաղ են լինում, կամ սապատող: Մեր վարպետը վերջին տեսակիցն էր, այն առավելությամբ, որ նա ուներ երկու սապատներ, մեկը մեջքի վրա, մյուսը կուրծքի վրա: Այդ երկու սապատների միջից, մի փոքրիկ գունդի նման, հազիվ երևում էր նրա գլուխը: Նա ուներ մի ուրիշ հատկանիշ ևս. սապատողները առհասարակ կարճահասակ են լինում, բայց բնությունը այդ մարդու վերաբերությամբ մի սխալ էր գործել. նա բարձրահասակ էր և իր սապատներով ավելի նմանում էր ուղտի, քան թե մի այլ արարածի:

Երկրորդ ուղևորը երիտասարդ էր. դրան սափրիչը կոչում էր իր աշակերտ, բայց աշակերտ լինելու հասակից շատ մեծ էր նա: Իր ճանապարհորդական մահակի ծայրին անցուցել էր նա մի փոքրիկ խուրջին և դրել էր ուսի վրա: Այդ խուրջինի մեջ գտնվում էին նրա վարպետի մյուս պարագայքը՝ զանազան տեսակ սպեղանիներ, որ լցրած էին փայտյա փոքրիկ տուփերի մեջ: Սափրիչը գիտեր և վիրաբուժական արհեստը: Նույն խուրջինի մեջ կային և զանազան կտավիք վերքեր փաթաթելու համար: Բայց նրա աշակերտի քնքուշ կազմվածքը, երեսի և ձեռքի մաքուր կաշին, որ, կարծես, դիտմամբ պատած էր թանձր կեղտով,— ցույց էին տալիս, որ այդ գեղահասակ երիտասարդը ծնված էր ավելի վայելուչ պարապմունքի համար, քան թե բժիշկ-սափրիչի աշակերտ լինել:

Երրորդ ուղևորը մի պնդակազմ երիտասարդ էր. նրա առողջ և գորեղ անդամները ամեն ընդունակություններ ունեին լավ բանվոր լինելու համար: Մի տոպրակի մեջ լցրած պարագայքից, որ կրած ուներ մեջքի վրա, կարելի էր իսկույն հասկանալ, որ արհեստով նա հյուսն էր: Տոպրակի մեջ կային մի քանի տեսակ սղոցներ, մեծ և փոքր ուրագներ, շաղափներ և ատաղձագործի այլ

գործիքներ: Դա այն թափառաշրջիկ հյուսներից մեկին էր նմանում, որ գյուղից գյուղ ման են գալիս, շինում են կամ ուղղում են երկրագործական անոթները:

Դեռ արեգակը մայր չէր մտել, նրանք հեռվից տեսան բերդը: Նա գտնվում էր Փուխուրութա********** լեռների մեջ և առջևից, խոր ձորի միջով, վազում էր Հալիձորի գետը: Ահռելի բերդը շրջապատած էր ամուր պարիսպներով, որի հպարտ աշտարակները բարձրանում էին դեպի վեր, կարծես, ձգտելով մրցություն անել սրածայր լեռների հետ: Այդ բերդը առաջ պատկանում էր Ղափանի հայոց իշխաններին, իսկ այժմ նրան գրավել էր Ասլամազ-Կուլի անունով մի թյուրք բռնապետ, որ ահի և սարսափի մեջ էր պահել բոլոր շրջակայքը:

Ուղևորները, որ առաջ շտապով էին գնում, երբ հեռվից տեսան բերդը, սկսեցին մեղմացնել իրանց քայլերը:

Շտապել պետք չէ, հարկավոր է մտնել բերդը ուղիղ այն ժամանակ, երբ խավարը բավական պատած կլինի,— ասաց սափրիչը:

Հյուսնը ոչինչ չխոսեց, որովհետև այդ միջոցին մոտեցավ մի ուրիշ ուղևոր, որ գալիս էր ճանապարհի հակառակ կողմից: Նա ողջունեց առաջիններին նույն խոսքերով, որպես ողջունում է մահմեդականը մահմեդականին: Որովհետև երեք ուղևորների թե հագուստի ձևերը և թե արտաքին կերպարանքը ոչինչով չէին ցույց տալիս, որ նրանք քրիստոնյա լինեին, թեև իրենց մեջ հայերեն էին խոսում:

Երևի, բերդից եք գալիս,— հարցրին նրանից:

Ուղիղ բերդից,— պատասխանեց նա կանգնելով:

Ի՞նչ խաբար կա:

Նա պատմեց, թե շրջակա գյուղերի բոլոր մահմեդականները փախել, մտել են բերդի մեջ և մեծ երկյուղով սպասում են Բեկի զորքերի պաշարելուն: Խանը ամրացնում է բերդը և բնակիչներին զենքեր է բաժանում, որ ընդդիմանան: Բայց ժողովրդի սարսափը այնքան մեծ է, որ հուսահատության մեջ են ընկած: Մոլլաները լցրել են մեչիտները, հրավիրում են մարդկանց աղոթել և աստուծուց

օգնություն խնդրել:

Այդ պատմության ժամանակ սափրիչի դեմքի վրա երևաց բարկության նման մի բան, և ձեռքը դնելով ածելիների պահարանի վրա, ասաց.

Ախ, եթե այդ անհավատ Բեկին տային իմ ձեռքը, ես մեծ ուրախությամբ այս ածելիով նրա կոկորդը կկտրեի:

Իմ ուրագով ավելի հարմար կլիներ նրա գլուխը ջարդել,— մեջ մտավ հյուսնը:

Ո՞ւր եք գնում,— հարցրեց սափրիչը:

Ուղևորը նկատելով իր նախանձախնդիր խոսակիցների վրդովմունքը դեպի «անհավատ Բեկը», այնքան մտերմացավ նրանց հետ և այն աստիճան հավատաց նրանց անկեղծությանը, որ հայտնեց իր ինչ մարդ լինելը և ուր գնալը:

Ուրեմն դուք սուրհանդա՞կ եք, խանից նամակ եք տանում,— հարցրեց սափրիչը:

Նամակ եմ տանում Ֆաթալի խանին,— պատասխանեց սուրհանդակը. պետք է էգուց առավոտյան հասցնեմ:

Աստված ոտներիդ զորության տա,— ասաց սափրիչը. էգուց առավոտյան կհասցնես, իհարկե, կհասցնես: Երևի, խանը օգնություն է խնդրում:

Այո, օգնություն է խնդրում, թե Զեվուն առնվի, նրանից հետո Որոտնա բերդը, Ալթինջի բերդը, որտեղ նստած է Ֆաթալի խանը, հեշտությամբ կտիրեն: Այս պատճառով Ֆաթալի խանը պարտավոր է օգնել մեր խանին:

Աստված հաջողե,— պատասխանեց սափրիչը մի առանձին զգացմունքով:— Շտապեցեք, եղբայր, շտապեցեք, մենք բավական ճանապարհից հետ գցեցինք ձեզ:

Միամիտ սուրհանդակը չնկատեց, թե ինչպես սափրիչը վերջին խոսքերի միջոցին նայեց հյուսնի երեսին և իր հոնքերի խորհրդավոր շարժվածքով մի գաղտնի ակնարկություն արեց նրան: Հյուսնը իսկույն հասկացավ, թե ինչ էր

Յատուկ Պոէմ

կամենում ասել նա:

Սուրհանդակը մնաք բարով ասելով, կամենում էր բաժանվել իր խոսակիցներից: Այդ միջոցին սափրիչը բռնեց նրա ձեռքից, և մի կողմ տանելով, ասաց.

Եղբայր, այդ ճանապարհով մի գնա, ամեն րոպե կարող ես ընկնել Բեկի մարդիկների ձեռքը. սատանայի ծնունդները ամեն տեղ սար ու ձոր բռնել են. եկ, այս կողմից քեզ մի լավ ճանապարհ կցույց տամ, համ մոտիկ է, համ անվտանգ:

Այս խոսքերով նա դուրս հանեց սուրհանդակին մեծ ճանապարհից, տարավ դեպի մի նեղ շավիղ, որ անցնում էր թփառատ բլուրների միջով և հետո ճյուղավորվում էր դեպի զանազան կողմեր: Սուրհանդակին ևս ծանոթ լինելով այդ ճանապարհը, շնորհակալություն հայտնեց սափրիչի բարի խորհրդի համար, ասաց, ինքը ամենևին չէր մտածել այդ մասին:

Այդ խոսակցության ժամանակ հյուսնը կանգնած էր սուրհանդակի ետևի կողմում. երբ վերջինը շարժվեցավ, կամենում էր գնալ, նա ձեռքը արագությամբ տարավ դեպի իր ուսից քարշ ընկած տոպրակը, և նրա միջից ուրագի հանելը ու սուրհանդակի գլխին մի սաստիկ հարված տալը՝ մի րոպեի գործ եղավ:

Շվարած, սասանված սուրհանդակը ձեռքը տարավ դեպի ատրճանակը, որ քարշ էր ընկած նրա գոտիից: Այդ միջոցին սափրիչի աշակերտը դանակը խրեց նրա կուրծքի մեջ: Նա ընկավ գետին: Հյուսնը զորեղ ձեռքով դիակը քարշեց ճանապարհի մի կողմը, ծածկեց թուփերի մեջ, նախապես նրա ծոցից հանելով նամակը, որ նա պիտի տաներ Ֆաթալի խանին, բերդի պաշտպանության համար օգնություն խնդրելու:

Արևը արդեն մայր էր մտել. երեկոյան խավարը բավական թարձրացել էր: Երթևեկությունը դեպի ամեն կողմ դադարած էր: Երեք ուղևորները, որպես թե կատարել էին մի սովորական գործ, հանգիստ, անխռով կերպով շարունակեցին իրանց ճանապարհը:

Եթե լույս լիներ, ես կցանկանայի այդ նամակը կարդալ,— ասաց հյուսնը:

Առանց կարդալու ևս, ես կարող եմ ասել, թե նրա մեջ ինչ գրված կլինի,— պատասխանեց սափրիչը:— Մեզ հարկավոր էր այսքան միայն, որ այդ նամակը Ֆաթալի խանի ձեռքը չհասներ:— Մենք ուշանում ենք, եղբայրներ, մի փոքր ոտներիդ ուժ տվեցեք, ավելացրեց նա:

Նրանք հասան բերդը, երբ գիշերից բավական անցել էր: Բերդի մեջ տիրում էր խորին լռություն, երբեմն միայն լսելի էին լինում գիշերապահ պահապանների զգուշացնող ձայները: Բոլոր դռները կողպված էին. անկարելի էր ուրիշ տեղից ներս մտնել. բարձր պարիսպները միանգամայն անմատչելի էին կացուցել ավազակների այդ որջը:

Նրանք դիմեցին դեպի բերդի մի կողմում ընկած ձորը, որի խորության միջով անցնում էր Հալիձորի սրընթաց գետը: Գետի ափերի վրա ձորի երկարությամբ տարածվում էին գեղեցիկ, մրգաբեր այգիներ և ձեռատունկ ծառեր, որոնք այժմ ծածկված էին գիշերային խավարի մեջ: Այստեղ մեկին որոնում էին նրանք:

Բըժի՛... բըժի՛... կոչեց սափրիչը այնպիսի մի ձայնով, որպես հոգատար տանտիկինը կոչում է թուփերի մեջ կորած, մոլորված հորթին:

Հորթը չհայտնվեցավ: Սափրիչը կրկնեց իր կոչելը: Այդ միջոցին հեռվից լսելի եղավ հորթի ձայնը՝ «բա՛-ա՛...», և մի մարդ, որ ծածկված էր ծառերի մեջ, դուրս եկավ իր թաքստի տեղից, մոտեցավ երեք ուղևորներին:

Վերջապես եկաք դուք,— ասաց նա հազիվ լսելի ձայնով. հոգիս դուրս եկավ սպասելուց, ինչո՞ւ այդքան ուշացաք:

Ճանապարհին մի փոքրիկ գործ ունեցաք խանի սուրհանդակի հետ, այդ խլեց մեզանից մի քանի րոպե,— պատասխանեց սափրիչը:— Դու այն ասա, ո՞ր կողմից պիտի տանես մեզ:

Ուղիղ բերդի դռնից,— ասաց անծանոթը,— և ինքը դռնապանը կբաց անե դուռը: Եկեք իմ ետևից, ես ամեն բան սարքել եմ...

Բոլորը միասին սկսեցին դիմել դեպի բերդի գլխավոր դուռը:

Յատուկ Պոէմ

Եթե մեկը ցերեկով տեսնելու լիներ այդ անծանոթ մարդուն, իսկույն կընդուներ նրան բերդի տեր խանի ֆարրաշներից մեկի տեղ: Նրա թե հագուստը և թե զենքերը այդ էին ցույց տալիս, թեև նա այժմ խոսում էր հայերեն այնքան վարժ կերպով, որպես կխոսի ամեն մի սյունեցի հայ:

Երբ հասան բերդի գլխավոր դռանը, անծանոթը սկսեց բախել դուռը, ձայն տալով այժմ թյուրքերեն լեզվով.

Հասան, բա՛ց արա:

Հասանին թեև հրամայված էր գիշերը ոչ ոքի առջև չբաց անել դուռը, բայց խանի ֆարրաշները բացառություն էին կազմում: Իսկ նա ավելի կարգ պահպանելու համար, ներսից հարցրեց.

Գիշերվա անո՞ւնը:

«Աղավնի»,— պատասխանեց անծանոթը‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡‡:

Լսելի եղավ ծանր բանալիի դառնալու ձայնը և շուտով ահագին դարվազեի դռնակը բացվեցավ: Անծանոթը ներս մտավ, նրան հետևեցին մյուսները: Բացի դռնապանից, այնտեղ կային մի խումբ պահապաններ: Մի մեծ լապտեր լուսավորում էր մուտքը:

Դրանք ո՞վքեր են,— հարցրեց դռնապանը, ցույց տալով երեք ուղևորների վրա:

Մոռացա՞ր, ես առավոտյան այստեղից դուրս գալու ժամանակ քեզ ասեցի. Հասան, ես գնում եմ, բայց գիշերը կրկին կվերադառնամ, զգույշ կաց, որ դուռը շատ բաց անես:— Ասեցի՝ խանի կնոջ ատամները ցավում են, գնում եմ մի սափրիչ կանչելու: Հիմա տեսնո՞ւմ ես, դա սափրիչն է, դա նրա աշակերտն է, դա էլ մի հյուսն է, որ խանի համար փայտից մի այնպիսի սատանայական բան պիտի շինե, որ նրանով ահագին քարեր կարելի է նետել թշնամիների վրա, երբ մեր բերդը պաշարելու լինեն:

Թե խանի կնոջ ատամների ցավը և թե բերդի պաշարումը այնպիսի կարևոր բաներ էին, որ երկուսին էլ պետք էր շուտափույթ օգնություն հասցնել:

Յատուկ Պոէմ

Մանավանդ Հասանին ավելի գրավեց այն «սատանայական բանը», որ պիտի շիներ հյուսնը, և իր հավանությունը հայտնելով, ասաց.

Այդ լավ բան է, եթե մի այսպիսի բան չլինի, այն ժամանակ մեր բերդը աստված ազատե՛...

Երեք ուղևորները անծանոթ մարդու հետ հեռացան դռնապանից, բայց փոխանակ խանի տունը գնալու, կորան բերդի խուլ փողոցների մեջ, որ պատած էին գիշերային խավարով: